

فلسفه اخلاق زیستی

دکتر جلال ولی‌الهی

جهت اعمال مدیریت‌های (کنترل‌های) قانونی و اخلاقی بر دست‌کاری‌های ژنی، پیمان (کنوانسیون) ایمنی زیستی و اخلاق را بنیان نهادند و هرساله برای پیشبرد این مهم گرد هم می‌آیند و مباحث اخلاقی و ایمنی زیستی را بسط می‌دهند. در این نوشته ابتدا به‌صورت کلی به موضوع اخلاق و تعاریف آن و فلسفه اخلاق پرداخته و آنگاه دیدگاه‌های مختلف درباره اخلاق و اهمیت آن در زندگی امروز مطرح شده است.

فلسفه اخلاق و دیدگاه‌های مختلف درباره اخلاق

«فلسفه اخلاق^۱ شاخه‌ای از فلسفه و تفکر فلسفی درباره اخلاق، مسائل و احکام اخلاقی است. ... نوعی تحقیق تجربی، توصیفی، تاریخی یا علمی است ... هدف این است که پدیده اخلاقی توصیف یا تبیین شود یا نظریه‌های درباره سرشت بشری به دست آید که در بردارنده مسائل اخلاقی باشد.» (فرانکا، ۱۹۷۳) (اخلاق شاخه‌ای از فلسفه است که با تمایز بین درست و غلط^۲ و قدر مطلق بهای^۳ هر چیزی همراه است. بیشتر اصول اخلاقی غرب ناشی از سؤالات آشکاری است که ارسطو و فلاسفه یونان در ۲۵۰۰ سال قبل مطرح کرده‌اند: «زندگی خوب چیست؟»، «ما چگونه باید به چنین رفتار اخلاقی عمل کنیم؟»

اخلاق زیستی بخشی از اخلاق عملی است و معمولاً با اخلاق پزشکی^۴ هم‌معنا شمرده می‌شود اما در وسیع‌ترین مفهوم، به معنای بررسی مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی است که زیست‌شناسی و سایر علوم زیستی آن را به وجود می‌آورند و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در بهروزی انسان دخیل هستند. پس اخلاق زیستی^۵ می‌تواند نسبت به اخلاق پزشکی، زیستی-پزشکی^۶ یا بررسی مسائل اخلاقی ناشی از پیشرفت‌های نوین در فناوری پزشکی، حوزه گسترده‌تری داشته باشد. (علی ملائکه، ۱۳۸۷) «اولین سؤال مطرح‌شده در اخلاق برای هر قانون اخلاقی، به‌طور موضوعی اعتبار و مستقل بودن آن از بافت فرهنگی تاریخی یا موقعیت زمانی و مکانی است.

نسبی‌گرایی^۷ نظیر سوفسطائیان مخالف ارسطو مدعی هستند که اصول اخلاقی همیشه نسبی بوده و به شخص، اجتماع یا شرایط بستگی دارد.

اگرچه ممکن است درست یا اشتباه وجود داشته باشد یا حداقل بهتر یا بدتری در میان باشد، به هر حال باید کاری انجام شود. نسبی‌گراها ادعا می‌کنند که پاکی یا اصول مطلق بدون توجه به اوضاع و جدا از شرایط، مورد استفاده یا سوءاستفاده قرار می‌گیرند. در این دیدگاه ارزش‌های اخلاقی

زیست‌شناسی عرصه بسیار گسترده‌ای است که به جنبه‌های مختلف حیات می‌پردازد. مفاهیم مربوط به علوم تجربی و آزمایشگاه، مطالعه اجتماعات زنده و علوم اجتماعی، علوم انسانی و موضوعاتی مانند چیستی و چرایی حیات، فلسفه حیات، پویایی حیات و جمعیت‌ها از جمله جنبه‌هایی است که زیست‌شناسی آن را پوشش می‌دهد. یکی از عرصه‌های دانش زیست‌شناسی در حوزه علوم انسانی، اخلاق زیستی و شاخه‌هایی از آن مانند اخلاق حرفه‌ای، اخلاق زیست‌محیطی، اخلاق پزشکی و اخلاق مهندسی است. امروزه بخشی از ویرانی‌های زیست‌محیطی ناشی از تباهی اخلاقی انسان و رفتار تهاجمی او نسبت به طبیعت و دیگر انسان‌هاست. همچنین، دست‌کاری‌های ژنی که توسط برخی از کشورها و متخصصان علم ژن‌شناسی (ژنتیک) صورت می‌گیرد و در بسیاری از موارد برخلاف قوانین طبیعت و خلقت انسان است می‌تواند به تباهی‌های جبران‌ناپذیر و یا نابودی نسل بشر منجر شود. همین امر سبب شده موضوع اخلاق در تاریخ بشر برجسته‌تر از هر زمان دیگر باشد. به همین علت دانشمندان و محققان در

شادی یکی از اهداف اخلاق است و خوب می‌شود اگر بتوان با بحث علمی اخلاقی، به شادی شایسته‌تر یعنی از شادی گذرا؛ یعنی سعادت طولانی، رسید

تصویر ۱. ارسطو فیلسوف اخلاقی، در نقاشی‌ای که رافائل کشیده است. افلاطون (چپ) به بالا اشاره می‌کند که برتری حقیقت اخلاقی جهانی را می‌رساند. در حالی که ارسطو (راست) به پایین اشاره دارد که مدعی اخلاق شرایطی است (اقتباس تصویر از ویلیام کانینگ‌هام و همکاران، ۲۰۱۲).

همیشه نسبی هستند. **فردریک نیشسه** (نیچه)^۱، سخنور مشهور، می گوید: «حقیقتی نیست مگر تعبیرهای ما.» این ادعا پرچمی برای نسل جدید نسبی گراها شده است. «**نیهلست‌ها**» یا **پوچ‌گرایانی نظیر شوپنهاور**^۲ (۱۸۶۰-۱۷۸۸) ادعا می‌کنند که جهان ابداً ادراکی نمی‌سازد. هیچ اختیار، معنی و یا قصدی برای زندگی نیست جز تاریکی مطلق و تقلایی بازنیستادنی برای زیستن. طبق این دیدگاه دلیلی برای رفتار اخلاقی وجود ندارد. تنها نیروی قدرت و بقا پس از مرگ دیگران مهم است. خوردن و خورده‌شدن شاید درست باشد. چیزی به‌عنوان زندگی خوب وجود ندارد. ما در دنیایی نامعین و با درد و بیماری زندگی می‌کنیم. با وجود این شوپنهاور از زندگی آسوده-تمدن اجتماعی که در آن رفتار هنجار و جریان خوب حاکم است، لذت می‌برد.

نظر سودگرایان یا یوتلیتارین‌ها^۳ بر این استوار است که یک عمل مادامی که بیشترین کالا را برای تعداد زیادی از مردم تولید کند؛ اخلاقی است. بقایای نظریه سودمندگرایی امروزه به‌طور وسیع در جامعه وجود دارد، و تداوم آن زیان‌بار است. این نظریه در عمل می‌تواند به حق شایسته سزانش باشد. برای مثال اگر همه ده هزار رومی از دیدن خورده‌شدن چند مسیحی توسط شیرها لذت می‌بردند اما آیا چنین کاری درست است؟ آیا لذت زجرکشیدن ارجح‌تر از اجازه‌دادن به این کار است؟ (ویلیام کانینگ‌هام، ۲۰۱۲) تا همین اواخر این نوع لذت کاذب از زجرکشیدن یک انسان یا انسان‌های دیگر و زجرکش کردن حیوانات در جوامع غربی و جنوب شرقی آسیا به خاطر سوداگری عده‌ایی و شادی حیوانی و کاذب عده‌ایی دیگر رواج داشت و دارد. برای مثال عده‌ایی از تماشای ضرب و شتم و زد و خورد نمایشی یا واقعی دو یا چند نفر روی مشتگاه (رینگ بوکس) یا تشک کشتی لذت می‌برند. و یا تماشای زجرکش کردن گاوهای وحشی در میدان گاوبازی توسط **ماتادورها** برای برخی لذت‌بخش است. یا گمراهانی در کشورهای جنوب شرقی آسیا مانند هنگ‌کنگ، حیواناتی را زنده زنده سرخ می‌کنند و برای گمراهانی دیگر می‌آورند و آن‌ها در حالی که حیوان هنوز زنده است، گوشت آن را می‌کنند و می‌خورند و از این کار زشت خود لذت می‌برند.

آیا چنین کاری‌هایی درست است؟ بیشتر ما می‌توانیم نتیجه بگیریم که این کارها درست و اخلاقی نیست. لذت انصاف، آزادی اخلاقی و صداقت برتر از لذت‌های سباعانه است (کانینگ‌هام، ۲۰۱۲). چه حتی هیچ حیوانی دیگر را زجرکش نمی‌کند و از زجرکشیدن حیوان دیگر لذت نمی‌برد. حیوانات درنده در حد نیاز خود برای رفع گرسنگی شکار می‌کنند. این رفتارها لذت‌بخش یا حتی شادی‌آور نیست. شادی یکی از اهداف اخلاق است و خوب می‌شود اگر بتوان با بحث علمی اخلاقی، به شادی شایسته‌تر از شادی گذرا؛ یعنی سعادت طولانی رسید. امروزه متأسفانه محاسبه سودمندی، ارزش و منفعت طرح‌های زیست‌محیطی توسط سودمندگرایان، مجوز نهایی را برای خط‌مشی‌های بیشتر حکومت‌ها مشخص می‌کند (کانینگ‌هام، ۲۰۱۲).

جهان‌مدارهایی^۴ مانند ارسطو (۳۴۷ تا ۴۲۷) و **کانت** (۱۸۰۴ تا ۱۷۲۴) ادعا می‌کنند که اصول اخلاقی جهانی، تغییرناپذیر و ابدی هستند. چنین قوانین راست و غلط، معتبر و نامعتبر، بدون توجه به تمایلات افراد یا جوامع، طرز تلقی‌ها، میل و خواهش یا تعیض‌ها هستند. عده‌ای عقیده دارند که این قوانین توسط خدا آورده شده و به کمک دیگران باقی‌مانده و با دلایل، دانسته‌ها و استدلال کشف شده‌اند (کانینگ‌هام، ۲۰۱۲).

تصویر ۲. نزدیک به ۲۵۰۰ سال پیش، افلاطون افسوس می‌خورد که زمین و تپه‌های یونان برهنه و تخریب شده‌اند. آیا ما از تاریخ عبرت گرفته‌ایم؟ (اقتباس از ویلیام کانینگ‌هام، ۲۰۱۲).

خداپاوران اصول اخلاقی را در چهارچوبی قرار می‌دهند که دین تعیین کرده است. اخلاق از نظر این گروه مجموعه قوانین، احکام، فرامین، رفتارها و آدابی است که منجر به رستگاری انسان می‌شود و پیام‌هایی از سوی خداست. ادیان ابراهیمی کم‌وبیش دارای اصول اخلاقی مشترک و جهانی هستند. آخرین دین ابراهیمی، دین اسلام است که کتاب، اصول و احکام آن به سبب جدیتی که مسلمانان در حفظ آن دارند؛ بدون تحریف مانده است (تی بی اروینگ، ترجمه انگلیسی قرآن کریم، ۱۳۸۴). محمد رسول‌الله(ص)، فرستاده خداوند، هدف بعثت خود را به کمال رساندن کرامت‌های اخلاقی در نوع بشر می‌داند: «أِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ». ایشان دین را مجموعه رفتارها، احکام و فرامینی می‌دانند که در ظرف اخلاق جای می‌گیرد: «الْخَلْقُ وَعَاءُ الدِّينِ». بنابراین اخلاق را مقدم بر دین می‌داند؛ یعنی کسی که فاقد کرامت‌های اخلاقی است، دین و ایمان کامل ندارد و یا آن را درک نکرده است. ایشان معتقدند که انسان دو وجه دارد: جسمانی و روحانی. انسان در رفع نیازها، تمایلات و رفتارهای ناشی از وجه جسمانی با حیوان مشترک است. این تربیت، تفکر و عقل است که او را از حیوان متمایز می‌کند. نسل بشر به علت توانمندی‌هایی که نسبت به حیوانات دارد، اگر در راستای وجه جسمانی خود به دیگر هم‌نوعان و سایر موجودات ظلم کند؛ می‌تواند پست و بدتر از حیوان باشد. از نگاه پیامبر(ص) گرایش به پاکی‌ها در ذات، وجدان و فطرت انسان نهاده شده و به همین علت دین‌گرایی عامه مردم هم تمایلی قلبی است. حضرت محمد رسول‌الله(ص) معتقد است که تنها اولوالالباب یا خردمندان باهوش و اهل تعقل و تفکر اگر در معرض آموزه‌های دین قرار گیرند آن را آگاهانه و از روی اشتیاق قلبی و ذهنی می‌پذیرند، در تعالی رفتارهای اخلاقی و فرامین فرعی آن می‌کوشند و آن‌ها را با جامعه انسانی زمان خود تطبیق می‌دهند.

مفهوم اخلاق زیستی عموماً به سه شیوه به کار می‌رود: اخلاق زیستی، به‌طور خاص، به شماری از مشکلات اخلاقی اشاره دارد که پس از پیشرفت‌های اخیر در زیست‌فناوری (بیوتکنولوژی)، به‌خصوص پیشرفت‌ها در چهار حوزه هم‌پوشان، به وجود آمده‌اند. این حوزه‌ها به فناوری‌های حافظ حیات در شروع و انتهای زندگی، فناوری‌های تشدیدکننده حیات برای اصلاح کیفیت زندگی، فناوری‌های تولیدمثل، فناوری‌های مربوط به مهندسی ژن‌شناسی و ژن‌درمانی و کاربردهای انسانی فناوری به‌تازگی کشف‌شده شبیه‌سازی گوسفند مربوط می‌شوند. از لحاظ اخلاقی مشکل است تصمیم گرفت چه هنگام و چگونه این فناوری‌های گوناگون را به کار برد؛ برای مثال پیشرفت توانایی ما برای ارتباط‌دادن بیماری‌ها با ژن‌های خاص و نیز پیشرفت در ژن‌درمانی و جایگزینی ژن، به‌وضوح مباحث اخلاقی مهمی را دربارهٔ چگونگی کاربرد و

حضرت محمد رسول‌الله(ص) معتقد است که تنها اولوالالباب یا خردمندان باهوش و اهل تعقل و تفکر اگر در معرض آموزه‌های دین قرار گیرند آن را آگاهانه و از روی اشتیاق قلبی و ذهنی می‌پذیرند، در تعالی رفتارهای اخلاقی و فرامین فرعی آن می‌کوشند و آن‌ها را با جامعه انسانی زمان خود تطبیق می‌دهند

اخلاق انسان تا آنجا که متأثر از غریزه ششم و نفرت، لذت‌جویی شهوانی و حیوانی و سوداگری دیوانه‌وار و لجام‌گسیخته ناشی از خودخواهی باشد با اخلاق حیوانی تفاوتی ندارد. و در آنجا که سخن از عشق، ایثار، هم‌نوع‌گرایی، نوع‌دوستی، مهرورزی، احترام، افتخار آفرینی، گذشتن از منافع فردی، احترام و رعایت منافع عمومی باشد؛ اخلاق انسانی و حتی فرا انسانی و نوعی فرا اخلاق است

آب آلوده و بهداشت ناکافی سالانه موجب بیماری بیش از ۱/۲ میلیارد نفر و مرگ ۱۵ میلیون بچه در هر سال می‌شود. حدود ۴۰ درصد جمعیت جهان در کشورهای زندگی می‌کنند که مصرف آب آن‌ها بیش از ذخایر آن‌هاست

مدیریت (کنترل) این توانایی و اطلاعات فردی، که آزمون‌های ژن‌شناسی زیادی را در اختیار ما می‌گذارند، برمی‌انگیزد. اخلاق زیستی به شکلی گسترده‌تر و بسیار شایع‌تر، عموماً به اخلاق پزشکی و همهٔ مشکلات گوناگون اخلاقی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی مربوط به آن، از جمله مسائل اخلاقی مربوط به رشد فناوری‌های زیستی اشاره دارد. تخصیص منابع، رضایت آگاهانه^{۱۳} در تحقیقات پزشکی، سقط جنین، اوتانازی (مرگ راحت)، خودکشی به کمک پزشک، مادری جان‌نشین (زنی که از رحم او برای رشد جنین یک زوج استفاده می‌شود)، رابطهٔ پزشک و بیمار، مهندسی ژنتیک/تشدید ژن‌شناسی، همگی جزء محورهای اخلاق زیستی هستند. اخلاق زیستی، به مفهوم گسترده‌تر و مطابق با تعریف وی. آر. پاتر^{۱۴} به مسائل اخلاقی، اجتماعی و سیاسی اشاره دارد که به‌طور عام از علوم زیستی منشأ می‌گیرند و به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با بهروزی انسان ارتباط دارند. در این گستره کاربرد، اخلاق محیط زیستی^{۱۵} و اخلاق [رفتار با] حیوانات بخش‌هایی از اخلاق زیستی هستند. (علی ملائکه، ۱۳۸۷) اخلاق و رفتار ما متأثر از محیط زیست، باورها و نگرش ما و به‌طور کلی‌تر وابسته به محیط زیست و فرهنگ و جهان‌بینی ماست. در فرهنگ عامه اخلاق به‌خودی‌خود ارزش نیست و مانند هر مفهوم انسانی دیگر توسط انسان ارزش‌گذاری می‌شود. یک‌طرف اخلاق خوب و طرف دیگر اخلاق بد جای گرفته است. فردی که منتسب به اخلاق بد است بد اخلاق نامیده می‌شود و برعکس. در یک‌طرف بردار ذیلت‌های اخلاقی و در سمت دیگر آن فضیلت‌های اخلاقی قرار دارند. اما معمولاً در ادبیات نوشتاری مقصود عمومی از اخلاق، اخلاق خوب، خوش و نیک است. بنابراین تعریف کلمهٔ اخلاق متناسب با خلق‌و‌خو یا نفس است که متأثر از شرایط و محیط زیست بیرونی و شرایط و محیط درونی موجود زنده است. در موجودات زنده این شرایط و پندارهای آنان است که منتج به گفتارها و رفتارها می‌گردد. بنابراین اخلاق، نه‌تنها مجموعه‌ای از قوانین رفتاری هدفمند است، که دربارهٔ انسان و حیوان برگرفته از غرایز و نفس آنان است، بلکه در خصوص انسان متأثر از قراردادهای اجتماعی و قوانین، مقررات و احکامی است که از نسلی به نسل دیگر به او رسیده است. علم اخلاق علم رفتارشناسی است آن‌گونه که هست و دربارهٔ انسان علم اخلاق متأثر از فلسفهٔ اخلاق است. فلسفه و جهان‌بینی‌های نوع انسان متکی بر تمامیت احساس و تعقل او و براساس تجربیات تاریخی او توسط همهٔ اندیشمندان، پیامبران و رهبران اجتماعی در طول تاریخ مورد بازنگری، تدوین و ویرایش مجدد قرار گرفته است. با این تعریف دامنهٔ اخلاق گسترده‌تر می‌گردد و برخلاف نظر برخی فیلسوفان اخلاق با تعریفی که از آن گذشت، خلق‌و‌خو و رفتار فقط مختص به انسان نیست بلکه همهٔ موجودات زنده نیز تحت شرایط محیط درونی و بیرونی و پندارهای خود رفتاری را از خود بروز می‌دهند. این اخلاق و رفتار متأثر از غریزه و شرایط محیطی درونی و بیرونی موجود زنده است. برای مثال همهٔ موجودات زنده در زمان بلوغ تحت تأثیر هورمون‌هایی که از بدن آن‌ها ترشح می‌شود، اخلاق و رفتارهای خاصی از خود بروز می‌دهند که متفاوت از روند زندگی معمولی آن‌هاست. گفتار و ارتباط متقابل اجتماعی نیز فقط مختص به انسان نیست و حیوانات نیز از طریق اصوات و امواج و غیره با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند. اما در ادبیات نوشتاری آنچه مرسوم است مراد از اخلاق جنبهٔ مثبت آن یا همان اخلاق خوب است که نه در برابر اخلاق بد بلکه در برابر اخلاق^{۱۶} قرار می‌گیرد و معمولاً در خصوص انسان و جوامع

انسانی به کار می‌رود. اخلاق انسان تا آنجا که متأثر از غریزهٔ ششم و نفرت، لذت‌جویی شهوانی و حیوانی و یا سوداگری دیوانه‌وار و لجام‌گسیخته ناشی از خودخواهی باشد با اخلاق حیوانی تفاوتی ندارد. و در آنجا که سخن از عشق، ایثار، هم‌نوع‌گرایی، نوع‌دوستی، مهرورزی، احترام، افتخار آفرینی، گذشتن از منافع فردی، احترام و رعایت منافع عمومی باشد؛ اخلاق انسانی و حتی فرا انسانی و نوعی فرا اخلاق^{۱۷} است.

عده‌ای معتقدند «بحران زیست‌محیطی در جهان امروز، در حقیقت بحرانی اخلاقی است و راه‌حلی اخلاقی می‌طلبد و تلاش برای دستیابی به اصولی اخلاقی که تنظیم‌کنندهٔ نحوهٔ دخالت بشر در محیط زیست باشد، امر تازه‌ای نیست و تلاش زیادی همواره متوجه این امر بوده؛ به‌خصوص، از زمانی که در دههٔ ۱۹۶۰ بحران محیط زیست به شکل حادی بروز نموده است. اجلاس سازمان ملل متحد، در خصوص محیط زیست آدمی، که در ژوئن سال ۱۹۷۲ برپا گردیده، زمینه‌های تحقیق و تنظیم امور در این راستا را بنیاد نهاد.» (محقق داماد، ۱۳۸۵).

اخلاق زیست‌محیطی چیست؟

اخلاق زیست‌محیطی حوزهٔ گسترده‌تر و وسیع‌تری از اخلاق زیستی است. در واقع، اخلاق زیستی زیرمجموعه‌ای از اخلاق زیست‌محیطی است. اخلاق زیستی ناظر به روابط بین انسان‌ها با یکدیگر و روابط بین انسان با سایر موجودات زنده، به‌ویژه روابط انسان با جانوران است. اما اخلاق زیست‌محیطی نه‌تنها دربرگیرندهٔ رابطهٔ بین انسان‌ها با یکدیگر و روابط آن‌ها با سایر موجودات زنده اعم از گیاهان و جانوران است بلکه دربرگیرندهٔ ارتباط و نوع سلوک انسان با محیط زیست او اعم از زمین، کوه، جنگل، دریا، دشت، بیابان، کویر و حتی آسمان و سیارات آن و کیهانشان است.

جنبه‌های اخلاق زیست‌محیطی

اخلاق زیست‌محیطی خود نوعی اخلاق واقع‌گرایانه و کاربردی است و در واقع در عمل و کارکرد انسان با طبیعت استنتاج شده است. مفهوم تکامل‌یافته‌ای از همهٔ جنبه‌های اخلاق و دربرگیرندهٔ همهٔ حوزه‌های اخلاق است؛ پس می‌توان آن را از جنبهٔ توصیفی، تحلیلی، هنجاری و فلسفی مورد بررسی قرار داد. شاید تاکنون تعاریف گوناگونی از اخلاق زیست‌محیطی ارائه شده باشد اما عالمان محیط زیست اولین روش‌گانی (متدولوژی) که می‌آموزند نگاه نظام‌مند، بوم‌سازگانی و دیدگاه کل‌گرایانه (هولستی) و جامع‌نگرانه به مفاهیم و معضلات زیست‌محیطی است. از این دیدگاه اخلاق زیست‌محیطی برخاسته از فلسفهٔ اخلاق زیست‌محیطی است. شاید معیارهای اخلاقی زیادی در دنیا وجود داشته باشد که برخاسته از فلسفهٔ مکاتب و مذاهب و فرهنگ‌های گوناگون باشد اما اخلاق زیست‌محیطی را محققان و دوستداران تحصیل کرده و اندیشمندان محیط زیست بنیان نهاده‌اند. بنیاد اخلاق زیست‌محیطی بر مبنای فلسفهٔ اخلاق زیست‌محیطی است که برخاسته از مکتب محیط زیست‌گرایی یا طبیعت‌گرایی یا طرفداری از محیط زیست^{۱۸} است. فرا اخلاق زیست‌محیطی فلسفهٔ محیط زیست‌گرایی است.

نزدیک یک میلیارد انسان در سال ۲۰۱۰ از گرسنگی شدید رنج بردند (تصویر ۳). آب آلوده و بهداشت ناکافی سالانه موجب بیماری بیش از ۱/۲ میلیارد نفر و مرگ ۱۵ میلیون بچه در هر سال می‌شود. حدود ۴۰ درصد جمعیت جهان در کشورهای زندگی می‌کنند که مصرف آب آن‌ها بیش از ذخایر آن‌هاست. طبق برنامه‌های سازمان ملل، ما تا سال ۲۰۲۵، می‌توانیم با چنین

شرایطی به زندگی خود ادامه دهیم. جنگ آب‌ها ممکن است به منبع عمده‌ای از درگیری‌های بین‌المللی در دهه‌های آینده تبدیل شود. (کاتینک‌هام، ۲۰۱۲). جنگ، کمبود آب و گرسنگی از چالش‌های بزرگ اخلاقی قرن ۲۱ هستند.

نگاهی گذرا به نظریه‌های اخلاق زیست‌محیطی اخلاق انسان‌محور

عده‌ای تصور می‌کنند که سیاست‌های زیست‌محیطی باید تنها بر پایه تأثیرگذاری‌شان روی انسان مورد ارزیابی قرار گیرند (ن. ک. باکستر، ۱۹۷۴ و نورتن، ۱۹۸۸ به نقل از ولی‌الهی، ۱۳۹۲). این دیدگاه موجب پدید آمدن اخلاق زیست‌محیطی انسان‌محور شده است.

اخلاق جانور‌محور

در این نظریه اخلاقی ما با دیدگاهی مواجهیم که نه تنها انسان‌ها بلکه حیوانات دیگر- شامل همه حیوانات حوزه مورد بحث- را هم به لحاظ اخلاقی مهم و قابل ملاحظه می‌داند.

اخلاق زندگی‌محور

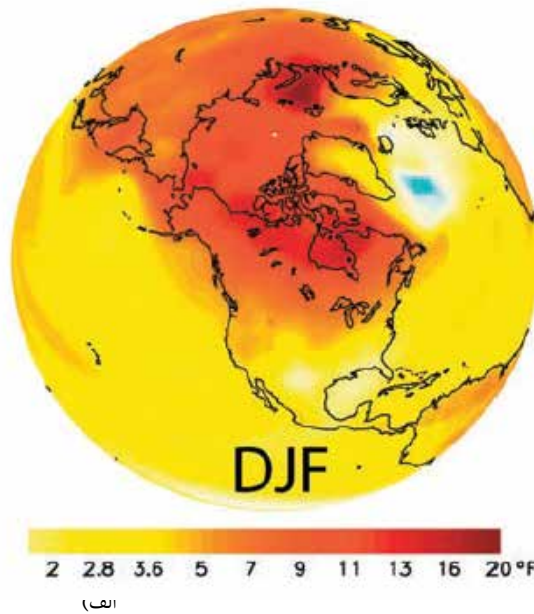
رده موجودات زنده، مجموعه وسیع‌تری از انسان‌ها و دیگر حیوانات غیرانسانی را در برمی‌گیرد. این گستره گیاهان، جلبک‌ها، زیست‌های تک‌یاخته‌ای، شاید ویروس‌ها و- آن گونه که برخی اوقات پیشنهاد می‌شود- بوم‌سازگان‌ها و حتی کل زیست‌کره را در خود جای داده است (ن. ک. انفیلد ۱۹۸۳، گودپستر ۱۹۷۸ و تیلر ۱۹۸۶).

اخلاق همه‌چیز‌محور

این نظریه مدعی است که نه تنها موجودات زنده بلکه اشیای فاقد جان، که مانند بسیاری از موجودات زنده، بدون آگاهی و حتی بدون سازمان زیست‌شناختی ابتدایی‌اند، به لحاظ اخلاقی مهم و قابل ملاحظه‌اند.

اخلاق زیست‌محیطی حق‌محور

این نظریه جدیدی است که ضمن نقد نظرات قبلی، به دفاع از خود پرداخته است. این نظریه بر آن است که همه موجودات از حقی در نظام هستی برخوردارند. بر این اساس، نحوه نگرش، اخلاق و رفتار انسان با محیط زیست و سایر موجودات باید با توجه به نوع و نسبت این حق و شناخت جایگاه هریک از آنان و شناخت جایگاه خود انسان صورت گیرد. تنها در این صورت است که حیات

انسان و سایر موجودات ضمن تداوم، از پایداری و تکامل متعالی برخوردار خواهد بود. برای دستیابی به جزئیات فلسفه اخلاق زیست‌محیطی و دریافت نکاتی بیشتری درباره نقاط قوت و ضعف این نظریات به آناری که در این زمینه انتشار یافته رجوع فرمایید.

پی‌نوشت‌ها

1. moral philosophy^۱
2. morals^۲
3. values^۳
4. medical ethics^۴
5. bioethics^۵
6. biomedical ethics^۶
7. relativists^۷
8. Friedrich Nietzsche^۸
9. Nihilists^۹
10. Schopenhauer^{۱۰}
11. Utilitarian's^{۱۱}
12. Universalists^{۱۲}
13. informed consent^{۱۳}
14. V. R. Potter^{۱۴}
15. environmental ethics^{۱۵}
16. Unethical^{۱۶}
17. Meta ethics^{۱۷}
18. Environmentalism^{۱۸}

منابع

۱. اخلاق زیست‌محیطی ترجمه از خبرگزاری فارس. ۱۳۹۹. Environmental. Ethics by: Robert Elliot
۲. ملائکه علی، ۱۳۸۷، اخلاق زیستی چیست؟ ترجمه از خبرگزاری فارس: <https://www.farsnews.ir/news/>
۳. ولی‌الهی جلال، اخلاق زیست‌محیطی، همایش ملی آموزش، فرهنگ و اخلاق زیست‌محیطی، برگزارکننده: انجمن علمی آموزش محیط زیست و توسعه پایدار- دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، آذرماه ۱۳۹۲.
۴. محقق داماد، ماهنامه اطلاعات حکمت و معرفت، شماره ۶، مرداد ۱۳۸۵، پژوهشکده علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.
5. Cunningham, William P. Cunningham, Mary Ann, (2012), Environmental science: a global concern 12th ed. ISBN 978-0-07-338325-5 GE105.C86 2012, McGraw-Hill. Devall, Bill, and Sessions, George, (1985),
6. Valiollahi, J. (2021). New Theory in Environmental Ethics: Truth Centricism or Right Oriented Environmental Ethics. *Anthropogenic Pollution*, 5(1), 10-15. do: 10.22034/ap.2021.1919381.1086

(ب)

اخلاق، نه تنها مجموعه‌ای از قوانین رفتاری هدفمند است که درباره انسان و حیوان بر گرفته از غرایز و نفس آنان است بلکه در خصوص انسان متأثر از قراردادهای اجتماعی و قوانین، مقررات و احکامی است که از نسلی به نسل دیگر به او رسیده است. علم اخلاق علم رفتارشناسی است آن گونه که هست و درباره انسان علم اخلاق متأثر از فلسفه اخلاق است. فلسفه و جهان‌بینی‌های نوع انسان متکی بر تمامیت احساس و تعقل او و بر اساس تجربیات تاریخی او توسط همه اندیشمندان، پیامبران و رهبران اجتماعی در طول تاریخ مورد بازنگری، تدوین و ویرایش مجدد قرار گرفته است

تصویر ۳. چالش‌های زیست‌محیطی عمده (الف) نمودار تغییرات جوی با توجه به بالا رفتن درجه حرارت. (ب) نزدیک به یک میلیارد نفر در سال ۲۰۱۰ میلادی، از گرسنگی شدید در رنج بوده‌اند

